

HERBERT RUST – IZDELOVALEC OPREKLJEV

ROBERT FURAR

»Kaj je že *oprekelj*?« To je bila jeseni leta 2009 moja prva misel, ko sem slišal to besedo. Vedel sem le, da naj bi šlo za neko staro glasbilo. Za marsikoga je takšno presenečenje upravičeno, a od folklorika, ki ima za seboj več kot 20 let aktivnega delovanja pri folklorni skupini, se pričakuje kaj več. Pa še muzikant sem in za oprekelj sem brez dvoma že slišal!? A očitno sem slišal premalo ali pa sem na kakšnem od seminarjev, ki sem se ga udeležil, premalo poslušal. Kmalu sem izvedel nekaj več stvari o opreklju. Sprva to, da bi bil po obliki sodeč nekje med citrami in cimbalami, potem pa seveda vedno več.

V bistvu me je do opreklja popeljalo moje znanje nemškega jezika. Poklical me je vodja Folklorne skupine KUD Oton Župančič iz Artič, Zdravko Dušič, in me vprašal, ali bi lahko vzpostavil stik s proizvajalcem oprekljev v Avstriji, ker so si želeli kupiti oprekelj, v Sloveniji pa niso našli primernega izdelovalca. Seveda sem pristal. Najprej zato, ker je šlo za ljudski inštrument, in zato, ker je bila to priložnost za aktivno uporabo nemškega jezika. Pa še priložnost sem dobil, da kot neaktivni član skupine nekaj le storim zanjo.

Tako sem spoznal gospoda Herberta Rusta, ki izdeluje opreklje v majhni vasi Thörl.

Hackbrett (hakhbret), kot v nemščini pravijo opreklju, je na oni strani Alp dobro znan in cenjen inštrument, pri nas pa ga v zadnjem času na novo spoznavamo. Herbert Rust izdeluje kromatične, diatonične in basovske opreklje, rekonstruira tudi oprekelj, ki ga hrani Glasbenonarodopisni inštitut v Ljubljani. Herbert Rust ga je preprosto poimenoval kar »slovenski oprekelj«, pri katerem gre za diatonično različico z obsegom treh oktav in ki se oprta okoli vratu. Na priložnostni razstavi v Ljubljani je predstavil vse osnovne različice, ki jih izdeluje, kar je bilo za vse, ki se srečujejo s tem glasbilom, izredno zanimivo.

Robert Furar. (Foto: Janez Eržen, Mala šola oprekljanja, 23. 1. 2009.)

Herbert Rust je možak, ki je že pošteno zakorakal v sedemdeseta leta svojega življenja in niti po naključju ne ustreza sliki zdolgočasnega upokojenca. Ravno nasprotno! Po 33 letih dela v jeklarski industriji je leta 1996 spoznal, da je to počel dovolj dolgo. Zato je začel kot samostojni podjetnik in opravljal razna z lesom povezana dela. Ker mu tovrstno delo nikoli ni bilo tuje in si je želel iz lesa izvabiti še zvok, je začel izdelovati glasbila in leta 2002 pridobil licenco za izdelovalca oprekljev in še nekaterih drugih glasbil. Od takrat so se naročila vrstila in do sedaj je izdelal že več kot 500 oprekljev.

Poseben pečat je njegovo delo dobilo marca 2010, ko je bil nagrajen za glasbeno inovacijo, ki jo je razvil v sodelovanju z glasbeno akademijo. Izdelal je namreč digitalen zapisovalnik tona, ki izmeri zven in resonanco strune, kar mu omogoča tudi standardizacijo zvoka pri opreklju.

S Herbertom Rustom sva v zadnjem letu, ko sem bil z njim večkrat v stiku in na obisku, postala prava znanca. Predstavil mi je mnogo podrobnosti v zvezi z izdelovanjem oprekljev in njegovimi lastnostmi. Le-te v nadaljevanju predstavljam zato, da bi se jih vsi, ki oprekelj že imate, zavedali in jih ponovili. Nenazadnje pa tudi zato, da se boste tisti, ki se za nakup odločate, lažje odločili.

Oprekelj je glasbilo, ki ima pomembno vlogo v naši glasbeni zapuščini, zato bi bilo prav, da bi ustrezno vlogo dobil tudi v današnjih poustvarjalnih prizadevanjih folklornih skupin in skupin, ki se ukvarjajo s poustvarjanjem inštrumentalno-glasbenega izročila.

KAKŠEN OPREKELJ JE PRAVI IN KAKO GA IZBRATI?

Večinoma je tako, da najodločilnejšo vlogo pri izbiri opreklja odigra cena. Ta se pri Herbertu Rustu giblje od 800 do 1500 evrov, temu znesku pa je treba prišteti še dodatke (kladivca, torba ali kovček, stojalo ...), tako da je bil povprečen znesek, ki so ga slovenski naročniki v letu 2010 plačali pri njem, okoli 1500 evrov.

Izdeluje več deset različic oprekljev, leta 2010 pa je izdelal tudi tri rekonstrukcije opreklja, ki ga, kot že omenjeno, hrani Glasbenonarodopisni inštitut v Ljubljani. Več o različicah, ki jih redno izdeluje, bom zapisal v nadaljevanju.

Pri odločitvi, kakšen oprekelj kupiti, je treba biti pozoren na:

1. Zvok:

- kako zveni inštrument pri nizkih, srednjih in visokih tonih;
- ali drži tonaliteto;
- ali ustreza glede oblike in okrasja.

2. Izbiranje:

- če je le mogoče, je dobro, da stojimo pred dvema oprekljema z enako uglasitvijo hkrati; ob igranju z istimi kladivci je treba preskusiti vsak oprekelj posebej, potem pa se odločiti, kateri po zvenu bolj ustreza za kombiniranje z glasbili, ki jih nameravamo uporabljati zraven.

Herbert Rust, izdelovalec opreklev z življenjsko sopotnico in oprekljarko. (Foto: Janez Eržen, Mala šola oprekljanja, 23. 1. 2009.)

Herbert Rust pri predstavljanju opreklev. (Foto: Janez Eržen, Mala šola oprekljanja, 23. 1. 2009.)

3. Izdelovalec:

- pozorni moramo biti na to, kakšne usluge v nadaljevanju ponuja izdelovalec;
- kakšna je garancija.

4. Cena:

- dobro je upoštevati ponudbo in možnosti, ki jih imamo.

Pri izbiri najustrežnejšega oprekla je brez dvoma najpomembnejši občutek, ki ga oprekljar dobi ob stiku z glasbilom. Herbert Rust je pri predstavljanju možnosti zelo zavzet in potrpežljiv, saj želi, da stranke nakupa ne bi obžalovale in da se ne bi napačno odločile. Izbiranje se pogosto konča z besedami kupca: „*To je to, to je zvok, ki ga iščem!*“ Cena torej ne sme biti najpomembnejša, čeprav je res, da so kupci navadno s sredstvi omejeni.

Kaj vpliva na zvok?

- Dno in resonančni pokrov oprekla,
- material, iz katerega so narejene strune,
- napetost strun,
- višina mostička (kobilice),
- uglasitveni del oprekla,
- kladivca za igranje,
- način in moč udarca,
- podlaga, kjer je oprekelj.

Les

Na podlagi tradicije in izkušenj z izdelovanjem opreklev Herbert Rust izdeluje štiri osnovne različice opreklev, ki so po kakovosti obdelave enake, imajo pa svoje posebnosti glede izbire najustrežnejšega lesa. Poseben les daje opreklju specifičen zven – tudi če gre za vezane plošče, izdelane iz različnega lesa. Različice, ki so posebne po barvi zvoka in po ceni, so poimenovane A, B, C in D.

Različica A:

- dno je narejeno iz brezove vezane plošče, resonančni pokrov oprekla pa iz večplastne vezane plošče (breza, bukev, mahagonij okoumee ali mahagonij sapelli);
- pri tej različici je vibriranje manjše, je pa zvok zato nekoliko nežnejši.

Različica B:

- dno oprekla je iz visokogorske smrekovine, resonančni pokrov iz vezane plošče;
- posledica tega je močnejši in mehkejši zvok.

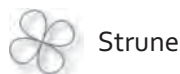
Različica C:

- tu je dno iz brezove vezane plošče, medtem ko je resonančni pokrov iz visokogorskega smrekovega lesa;
- posledica te postavitve je še močnejši in toplejši zvok.

Različica D:

- dno in resonančni pokrov sta iz visokogorskega smrekovega lesa;
- dno in pokrov zelo dobro vibrirata, zato daje tak oprekelj najmočnejši in toplej zvok.

Za to, da glede na izbiro lesa izdeluje štiri osnovne različice oprekla, se je odločil na podlagi izkušenj z glasbeniki. Skoraj vsak od njih ima drugačen čut in predstavo o najboljšem – najustrežnejšem zvoku, zato je prav, kot meni sam, da imajo možnost izbire. Le s široko ponudbo je omogočeno oprekljarjem, da izbirajo in izberejo tisto, kar jim najbolj ustreza.

Strune

Opreklji, ki jih izdeluje Herbert Rust, imajo strune treh vrst:

- tako imenovane „gole“ – navadne jeklene strune;
- pocinkane strune;
- ovite strune.

Ovite strune so lahko v zlati, srebrni ali nikljasti izvedbi. Med seboj se razlikujejo glede trpežnosti, zvoka in pogostnosti potrebe uglaševanja.

Kladivca

Pri samem zvoku igrajo kladivca zelo pomembno vlogo. Vsako kladivce (glede na vrsto lesa, različno obliko in velikost glave kladivca, obloženost z usnjem ali klobučevino) še razširi že tako različen zvočni spekter opreklev.

Kladivca oprekljarji izbirajo navadno na podlagi:

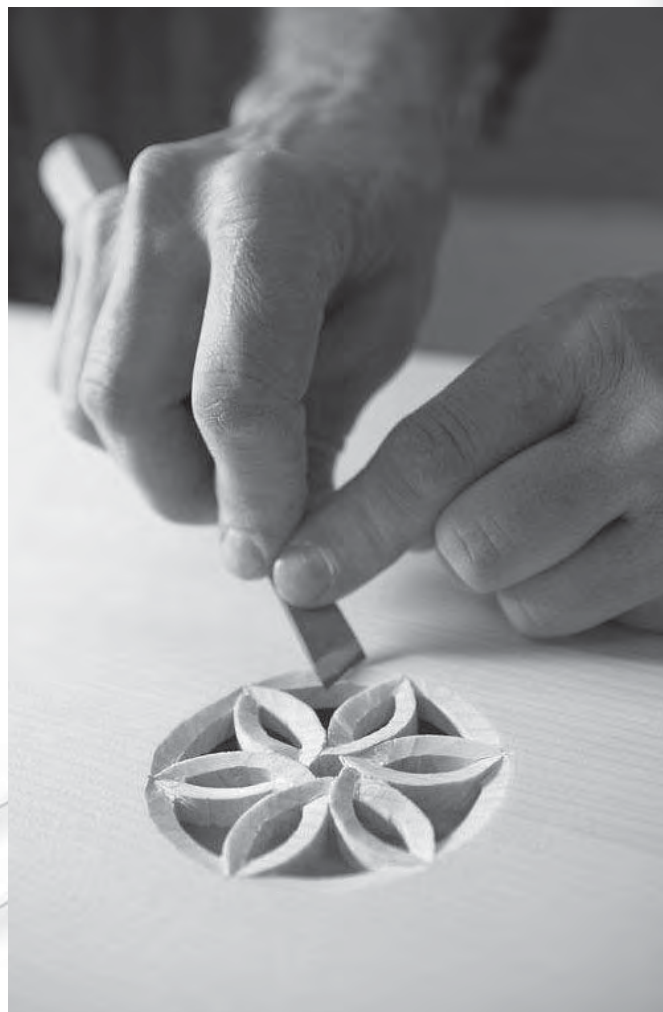
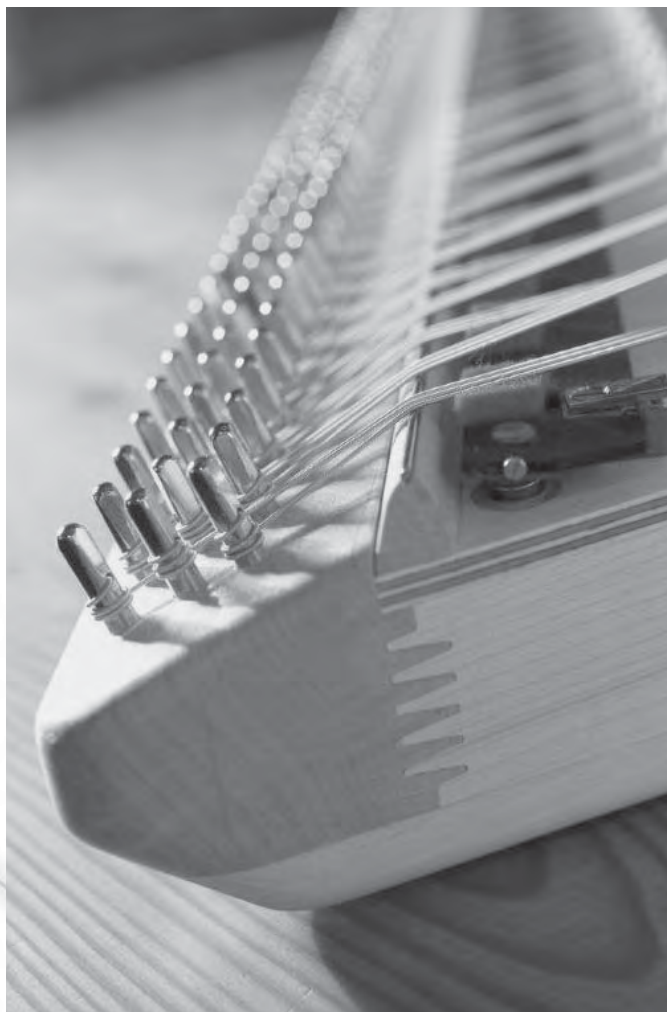
- barve zvoka oprekla (nežen, močan) – zato je treba ob nakupu kladivc imeti poleg tudi oprekelj;
- nekateri jih izbirajo glede na melodije, ki jo igrajo (polka, mazurka, valček ...);

- drugih glasbil, ki igrajo skupaj z oprekljem (violina, bas, klarinet ...);
- kraja, kjer se igra na oprekelj (cerkev, odprt prostor, gostišče, dvorana).

Za zven je zelo pomembno, kako oprekljar s kladivci udarja. Drugačen zven oddaja oprekelj, če se nanj igra nežno (kar ne pomeni neodločno) ali temperamentno (kar ne pomeni grobo).

Podlaga

Podlaga, na katero je oprekelj položen, zelo vpliva na njegov zvok. Če je na primer oprekelj na mizi, dobimo s pomočjo nizkega podpornika nežen zvok, ob uporabi visokega podpornika pa izvabimo iz opreklja močnejši zvok (ploskev mize deluje kot dodatno resonančno telo). Kovinsko stojalo pripomore k bolj kovinskemu zvoku opreklja, pri uporabi lesenega stojala pa je

Nadrobности opreklja. (Foto: iz arhiva Herberta Rusta.)

pri zvoku prav tako razlika med stojalom iz mehkega lesa (npr. smreka) ali trdega. Nenazadnje je pomembno tudi, na kakšni podlagi stoji miza ali stojalo za oprekelj (ploščice, preproga, les).

POMEMBNA OPOZORILA O VZDRŽEVANJU IN SHRANJEVANJU

Les se odziva na okoliščine, zato je zelo pomembno, kje in kako je oprekelj shranjen.

- Ne postavljajte ali puščajte opreklja v bližini toplotnih teles!
- Vlažnost zraka **ne sme biti nižja od 40 %** (v primeru nižje vlažnosti obstaja nevarnost nastanka razpok)!
- Poleti ne puščajte opreklja v avtu!
- Strune po uglaševanju ali dotikanju z rokami vedno obrišite s suho krpo!
- Ne puščajte opreklja v bližini akvarija!
- Oprekelj je treba manj pogosto uglaševati, če sta vlaga in temperatura konstantni!

Materiali, iz katerih so narejene strune, so lahko različni (medenina, fosforiziran bron ali jeklo), kar vpliva tudi na barvo tona. Jeklo je po navadi nerjaveče (rostfrei), odporno proti rji ali zaščiteno (prevlečeno) z nerjavečo plastjo. Če so strune iz nerjavečega jekla, so ob dostavi nerjaveče, vendar jih sčasoma lahko napade rja. Strunam, ki so odporne proti rji, sta po navadi dodana krom in vanadij, ki ne rjavita. Pri zaščitnih strunah je površina strune prevlečena z 2–3/1000 mm debelo plastjo cinka. Ob prisotnosti vlage strune lahko oksidirajo (strune sčasoma potemniijo) ali se na njih pojavi korozija – rja. Oksidacija in korozija ne vplivata na samo akustiko ali mehanske lastnosti strune, ker se oba procesa odvijata le na površini strune. Oksidacija kot taka pa lahko privede do bogatejše barve zvoka, ki mu nekateri pravijo »briljanca«.

Največji sovražnik kovinskih strun je znoj, ki nanje prihaja z rok. Pri znoju zraven vlage k hitrejši oksidaciji ali koroziji pripomorejo maščobne kisline, ki se ob igranju prilepijo na strune.

Jeklene strune je treba po vsakem igranju obrisati s krpicco. Če je na strunah vidna korozija, je dobro uporabiti volneno krpicco. Volnene krpice se ne smejo uporabljati na zaščitnih (prevlečenih) ali ovitih strunah.

Občasno je zraven brisanja strun priporočljiva tudi nežna impregnacija strun z zaščitnim oljem (Herbert Rust priporoča kontakt 40, ki je po sestavi zelo podoben našemu WD40). Nekaj kapljic olja je treba kaniti na krpicco in nežno obrisati strune. Zaščitno olje ščiti strune pred korozijo, razkroji obstoječo rjo in izpodriva vlago.

Pravilno uglaševanje

- Vedno je treba uglasiti vse strune – le tako je omogočen optimalen zven!
- Potrebno je natančno uglaševanje s privijanjem (zategovanjem). Če je dobljen ton previsok, je treba vedno odviti struno pod želeno višino tona in jo nato privijati do želeno višine.

Oprekelj je zanimivo glasbilo, v njegovo izdelavo pa je vložena velika truda, dela in znanja. Še več pa, da iz njega izvabite prijetno melodijo. Oprekelj se v sodobnosti pojavlja samostojno, v kombinaciji z godali ali pihali, celo z diatonično harmoniko. V preteklosti je bil izbor glasbil, s katerimi se je oglašal, omejen z možnostmi, vsekakor pa bi morala biti njegova uporaba dandanes zanimiva za vsakogar, ki se ukvarja s slovenskim glasbenim izročilom.

